
ІСТОРІЯ ПРАВА

УДК 340.15

О. Г. Козинець, к. і. н., доцент

**ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ ВІД ЗАРОДЖЕННЯ
ДО НОВОГО ЧАСУ**

Анотація. Проаналізовано становлення адвокатури від виникнення на території стародавнього Сходу та її розвиток у період античності та середньовіччя. Особлива увага приділена характеристиці адвокатури у Стародавніх Греції та Римі, як місцях перетворення адвокатури у спеціальний суспільний інститут, існування якого потребувало все суспільство, а не окрема родина чи людина. Також досліджено розвиток адвокатури у наступні часи в країнах Західної Європи. Зокрема, у середньовічних Франції, Англії, Німеччині.

Ключові слова: адвокат, повірений, судовий представник, судовий процес, судочинство, правозаступництво.

Е. Г. Козинец, к. и. н., доцент

**ЭВОЛЮЦИЯ ИНСТИТУТА АДВОКАТУРЫ ОТ ЗАРОЖДЕНИЯ
ДО НОВОГО ВРЕМЕНИ**

Аннотация. Проанализировано становление адвокатуры от возникновения на территории древнего Востока и ее развитие в период античности и средневековья. Особое внимание уделено характеристике адвокатуры в Древней Греции и Риме, как местах преобразования адвокатуры в специальный общественный институт, существование которого требовало все общество, а не отдельная семья или человек. Также исследовано развитие адвокатуры в последующее время в странах Западной Европы. В частности, в средневековых Франции, Англии, Германии.

Ключевые слова: адвокат, поверенный, судебный представитель, судебный процесс, судопроизводство, правозаступничество.

O. H. Kozynets, Candidate of Historical Science, Associate Professor

**THE EVOLUTION OF THE LAW UNIVERSITY FROM THE INCEPTION
TO THE NEW TIME**

Abstract. The formation of the advocacy is analyzed from the appearance on the territory of the ancient East and its evolution in the period of antiquity and the middle ages. The special attention is paid to the characterization of the legal profession in Ancient Greece and Rome, as places of transformation of the legal profession in a special public institution whose existence was demanded by the entire society, but not a single person or family. The development of the legal profession in subsequent times in the countries of Western Europe, particularly in medieval France, England, Germany is also studied.

Keywords: lawyer, attorney, judicial representative, judicial process, court procedure, court proceedings.

ІСТОРІЯ ПРАВА

Актуальність теми дослідження. З розвитком суспільства, ускладненням його структури та інститутів на певному етапі розвитку судового процесу з'являється інститут адвокатури. На сьогодні інститут адвокатури посідає важливе місце у числі суспільних інститутів, але так було не завжди. Адвокат за своїми процесуальними правами та за наявності вміння користуватися ними – це дуже вагома фігура на правовому полі конкретної справи. Від його професіоналізму, вміння знайти та успішно використати найнепомітнішу деталь у моноліті обвинувачення залежить успіх будь-якої справи. Необхідність у такому інституті як адвокатура була завжди, але її становлення та розвиток мали тернистий шлях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У навчальній та науковій літературі розгляду інституту адвокатури приділяється значна увага. Найвідомішими дослідниками історії розвитку адвокатури були Є. В. Васьковський [1], А. Л. Пестржицький [2], А. Стоянов [3].

Постановка завдання. Метою дослідження є еволюція інституту адвокатури від зародження до Нового часу, оскільки саме в цей час були закладені підвалини такого важливого суспільного інституту.

Викладення основного матеріалу Звернемося до термінології, так «адвокатура» має декілька значень, а саме три. По-перше, це професія адвокатів, діяльність, що полягає у захисті на суді. По-друге, адвокатурою називають верству адвокатів, тобто клас осіб, які присвятили себе цій професії. По-третє, у західноєвропейських країнах із терміном «адвокатура» поєднується інше поняття, яке відрізняє його від судового представника. З цієї точки зору судовий представник – це людина, яка на суді представляє інтереси позивача, який із певних причин (вік, зайнятість, стать, фізичний стан і т. ін.) не може особисто з'явитися в залі судового засідання. За таких обставин необхідності у спеціальній юридичній освіті немає. Таким представником міг бути батько, чоловік, піклувальник чи повірений. Саме з поняттям «повірений» тривалий час ототожнювався інститут адвокатури.

З огляду на ці три визначення необхідно провести розмежування між судовим представником та повіреним. Так, на час формування інституту адвокатури, цей термін не вживався у розумінні судового представника або чиновника, а застосовувався по відношенню до людини, яка під час судового процесу особисто заміняла позивача і, як правило, з останнім перебувала у родинних стосунках.

Зовсім у іншому становищі, на відміну від повіреного, знаходиться власне адвокатура, тобто, діяльність, що полягала і полягає у захисті на суді. Вона виникла не відразу з появою суспільства та суду. Поява та юридичне закріплення адвокатури було викликано об'єктивними потребами в ній, коли вона стала необхідною не тільки для конкретної людини в певній ситуації, а для всього суспільства. Адвокати з'явилися на більш високому рівні розвитку суспільства, коли звичаєве право, що жило у свідомості народу, було змінене писаним законом, знання якого не було доступним для всіх членів суспільства. Саме тоді виникла потреба у спеціалістах. Ці спеціалісти-правознавці чи правозахисники і отримали назву «адвокат». Так, адвокатура у власному розумінні слова є правозаступництво, тобто це юридична допомога, яку надають тим, хто її потребує.

ІСТОРІЯ ПРАВА

У різних народів адвокатура з'явилась у різний час, але тоді, коли їхні суспільства мали приблизно один рівень розвитку. Адвокати у розумінні «повірені» існували у Стародавньому Єгипті, Китаї, Індії, у стародавніх іудеїв, але як і багато чого, як соціальний інститут адвокатура виникла у Стародавній Греції та розвинулася у Стародавньому Римі.

Необхідно відмітити, що історії відомо зародження адвокатури як соціального інституту у Стародавній Греції, процес її становлення можна прослідкувати в історії Афін. Оскільки саме в цьому давньогрецькому місті-державі-полісі були створені всі необхідні умови для розвитку адвокатури: демократична республіка, розвинене суспільне життя, процвітання ораторського мистецтва, усність та публічність судочинства, наявність принципу змагальності.

У Стародавній Греції існувало два види захисту. Одні захисники носили загальну назву «синегори», вони робили промову на суді, що стосувалась суті справи, могли доводити фактичну достовірність та юридичну обґрунтованість претензії. Другий вид захисту у Стародавній Греції не потребував спеціальних знань та вмінь, крім ораторських. Як правило, такий вид захисту був потрібний для пояснення окремої обставини справи, що розглядалась у суді, для підкріплення частини промови, засвідчити громадянські чесноти підсудного і т.ін. Таких захисників називали «параклет». Він міг говорити лише про ті факти, які не увійшли до свідчень, найчастіше параклет обмежувався похвалами на адресу підсудного. Рід діяльності двох видів захисників Стародавньої Греції дозволяє, провівши паралелі, дійти висновку, що синегори найбільш схожі на сучасних адвокатів, ніж параклети. Захисники – оратори мали приватний характер, у Греції не було ні адвокатського товариства, ні адвокатської корпорації. Оскільки захисниками могли бути епатриди (знатні та благородні – О. К.), то існувало правило, що захист надавався безкоштовно. Взагалі захисту надавалось важливе значення, оскільки греки вважали, що без судового захисту немає правосуддя. Але з іншого боку, можна сказати, що розвиток грецької адвокатури більш пов'язаний не з правознавством, а з розвитком ораторського мистецтва.

Подальший розвиток, але на інших основах ніж у Греції, інститут адвокатури отримав у Стародавньому Римі. Право та релігія тут були тісно переплетені і жерці, які були першими юристами в Римі, стали і першими захисниками. Римська аристократія, з якої формували жрецькі колегії, мала право тлумачити закони, і передавала це право з покоління в покоління. Саме тому адвокатура у Стародавньому Римі виділилась із так званого «патронату». Ще задовго до створення Законів XII таблиць (створені 451-450 рр. до н.е. – О. К.) виникло правило, що знатна особа (патрон) міг захищати та представляти на суді інтереси простих людей. Поступово аристократія та судовий патронат переплелись і це наклало аристократичний відбиток на римську адвокатуру. До кінця існування римської республіки у Римі адвокат називався «патроном».

Римська адвокатура була вільною професією [4, с. 38]. Порядок прийому до адвокатури не був законодавчо визначений. Хоча й існували традиційно встановлені правила, зокрема, той, хто вступив до адвокатури, перший раз мав прийти на форум у супроводі та під покровительством будь-якої впливової особи, наприклад, колишнього консула. Також, тим, хто бажав зайнятися адвокатурою, необхідно було прослухати курси риторики у викладачів-ораторів, бути присутніми на консультаціях видатних правознавців, відвідувати засідання суду. Але

ІСТОРІЯ ПРАВА

все це не регламентувалось законом. Лише одна зі сторін адвокатської діяльності підпадала під законодавче регламентування – гонорар. Так, на державному рівні із метою наведення ладу у наданні адвокатських послуг у III ст. до н.е. почали врегульовувати правила оплати праці і заборонили встановлювати високі гонорари [2, с. 3].

Найбільшого розвитку римська адвокатура досягла у II-I ст. до н.е., на цей час судовий процес досяг свого найвищого щаблю розвитку. З появою формулярного судового процесу судові дії сторін значно ускладнились, і у суді було вже неможливо обійтись без спеціальних та талановитих захисників. Але з переходом до імперії наступила нова епоха в розвитку адвокатури, характерною рисою якої став занепад. Адвокати через своє прагнення до наживи перетворювались із захисників на донощиків, суди, в яких був передбачений захист, поступово втрачали своє значення. Масштабів епідемії набуло падіння моральності адвокатів. У той час основною метою їх діяльності було не встановлення та з'ясування істини, а користь та нажива.

З IV ст. формулярний процес був замінений надзвичайним, що потягло за собою негативні наслідки для адвоката. Так, процес став письмовим та закритим, відповідно більш складним. Відтепер адвокат був не тільки судовим оратором, як раніше, але й проводив підготовчу роботу до процесу, зокрема проводив юридичний аналіз справи, готувався до дебатів із противником. Крім того адвокат мав прийняти присягу, чого не було раніше. Так, на перше місце було поставлене питання: хто може бути адвокатом? Були запроваджені обмеження на зайняття адвокатською діяльністю для посадових осіб, для суддів. З V ст. захисників звільнили від військової служби та інших занять, запровадили спеціальний екзамен для кандидата в адвокати, встановили обов'язкове християнське віросповідання. Згоду на прийняття в адвокати мали надати представники влади.

Так, римська адвокатура пройшла у своєму розвитку між двома крайнощами – необмеженою свободою та суворою регламентацією [3, с. 133]. Але ні та, ні інша організація не принесла задовільних результатів. Адвокатура республіканського періоду висунула багато видатних судових ораторів, в ті часи захисники працювали без стримувань, крім загальних законів держави та незначних правил своєї професії, що в свою чергу привело до моральної розпусти та зловживань. У імператорський період навпаки, адвокати не могли здійснювати свою діяльність без дозволу чиновників, останні буквально контролювали кожне слово. Внаслідок таких змін представники адвокатури втратили свій попередній характер і перетворились із судових ораторів на простих ремісників у своїй справі. З кінця IV ст. до середини V ст. колегії захисників, які офіційно перебували на службі в державі, втратили будь-які ознаки незалежності, їх діяльність, промови контролювались та регламентувались.

Існування в Римі цих двох крайніх форм організації адвокатури – патронат та імперське ремісництво – у подальшому відобразилось на розвитку інституту адвокатури у наступні часи в різних країнах Західної Європи. Зокрема, у середньовічних Франції, Англії, Німеччині. В результаті розвитку адвокатури в цих країнах на межі XIX – XX ст. були сформовані два основні типи побудови адвокатури: англо-французький та німецький [4, с. 39].

Найвищого рівня розвитку за часів середньовіччя досягла адвокатура у Франції. Спочатку з розвитком феодалізму та християнства роль адвокатури по-

---

ІСТОРІЯ ПРАВА

ступово приходять у занепад. Перш за все це було пов'язано зі зміною основних форм судочинства. Так, на зміну ораторам, приходять судові поєдинки, ордалії (суди Божі – О. К.). Роль адвоката за таких обставин зводилась до вирішення питання слід чи не слід застосовувати в конкретному випадку суд Божий [1, с. 44]. По мірі розвитку феодалізму на етапі сеньйоріальної монархії, коли держава була поділена на окремі васальні володіння адвокатура збереглась тільки у духовних судах, де заборонялось проведення поєдинків. У цей час більшість адвокатів відносилась до духовенства, оскільки воно було більш освіченим, знало як канонічне, так і цивільне право, перед заняттям адвокатською діяльністю потрібно було скласти іспит. Тільки в XII ст., коли вселенські собори своїми рішеннями почали забороняти духовним адвокатам виступати у світських судах, світські юристи почали наполегливо вивчати римське право, виступати у судах, що сприяло розвитку світської адвокатури. А вже з кінця XIII ст. у зв'язку з реформами Людовіка IX було закладено правові основи судочинства Франції. Були обмежені судові поєдинки, створений вищий суд королівства – Паризький парламент. У XIV ст. у Франції з'являються паростки станової організації адвокатури. Суспільне положення адвокатів було надзвичайно високим. Зокрема, вони становили частину «парламентського корпусу», займали наступну за суддями сходинку. Адвокатів запрошували до Парламенту з метою заміщення відсутніх членів з наступним виконанням їх повноважень. Особливо зросла роль адвокатів у XIV ст., коли королі Франції, які вже змогли подолати феодальну роздробленість у державі, в обличчі юристів та адвокатів знайшли союзників у боротьбі з зазіханнями римських пап на світську владу. З цього часу французька адвокатура сприяла розвитку монархії та отримувала відповідну винагороду.

У цілому за часи свого існування у Франції інститут адвокатури мав різні умови для розвитку, які сприяли як занепаду так і підйому, і саме завдяки самій організації адвокатура набула такої якості як стійкість.

Схожим, але в той же час дещо відмінним був розвиток адвокатури в Англії. На відміну від Франції, в Англії адвокатура розвивалась майже без сприяння законодавчої влади. Вона базувалась на звичаях та прецедентах. У цілому ж паростки адвокатури в Англії з'явилися у той же час та за таких же обставин як у Франції. Коротко характеризуючи розвиток адвокатури в Англії, необхідно зазначити, що адвокатів тут називали захисниками, а їх функції зводились до посередництва між потерпілим та злочинцем. У середньовічній Англії завдання адвоката полягало в тому, щоб залагодити конфлікт і не допустити кровної помсти, переконати у доцільності відшкодування через викуп [5, с. 6]. Також на відміну від французьких адвокатів, англійські – спрямовували свої зусилля та здібності не на ораторське мистецтво з використанням художньої форми, з метою вплинути не тільки на розуми, а й на почуття слухачів, а навпаки, проявляли ділову якість, звертали увагу на аналіз доказів і відкидали красномовство, оскільки їх могли звинуватити у голослівності.

Другий тип адвокатури – німецький. Він мав ряд особливостей та відмінностей, що було пов'язано з характером та менталітетом лангобардів та вестготів, які за свідченнями сучасників були дикими та войовничими, не мали схильності до красномовства, а при вирішенні справ відразу бралися за зброю [1, с. 123].

Прийшовши з Риму, інститут адвокатури поступово почав приживатися на німецькому ґрунті. Але не отримав більшості тих рис, про які йшлося вище. Зок-

---

ІСТОРІЯ ПРАВА

рема, на відміну від Франції та Англії, у Німеччині не було внутрішньої організації адвокатури, становості. Кожен адвокат був самостійним та незалежним від своїх колег, адвокатів у Німеччині один із одним ніщо не пов'язувало. У середні віки їх професію прирівнювали до найнижчого ремесла і, відповідно, вони не користувалися повагою суспільства. Організація німецької адвокатури протягом середньовіччя залишалась майже незмінною. Такий стан адвокатури пояснювався тими політичними та соціальними умовами в яких вона розвивалась. На відміну від Франції та Англії, які у державному розвитку йшли від роздробленості до централізації, в Німеччині навпаки, спочатку була відносна єдність, а з XII по XIX ст. політична роздробленість. Як наслідок відсутність національної єдності, єдиного законодавства, широкий розвиток феодалізму, прагнення окремих феодалів зробити відправлення правосуддя приватною власністю. Негативно відбивалося на розвитку німецької адвокатури і запровадження інквізиційного процесу. В такому стані німецька адвокатура розвивалась до XIX ст., часу коли почалася поступова ліквідація політичної роздробленості.

Висновок. Зародившись у стародавні часи на території Стародавнього Сходу адвокатура набула сприятливих умов для розвитку в античності на території Стародавньої Греції, зокрема, Афіні, та Стародавнього Риму. Саме тут вона пройшла основний шлях становлення від вільної професії, від захисту своїх родичів та близьких у суді до створення адвокатської корпорації, класу професіоналів, до яких пред'являлись конкретні вимоги, закріплені спочатку на рівні традицій, а пізніше регламентовані законом. З падінням Західної Римської імперії інститут адвокатури був запозичений франками, після падіння їх імперії успадкований феодалними Францією, Англією та Німеччиною, які на сьогодні є сучасними розвиненими країнами і в яких на межі XIX – XX ст. було сформовано два основні типи побудови адвокатури: англо-французький та німецький. Найбільшого розвитку у середньовіччі отримала адвокатура у Франції. Розвиваючись у різних умовах від повної відмови від цього інституту до всебічної підтримки зі сторони королівської влади, вона сформувала основні принципи діяльності, завдяки яким інститут адвокатури перетворився на важливий та необхідний суспільний інститут, чого не відбулося у Німеччині.

Література

1. Васильковский Е. В. Организация адвокатуры в 2-х т. – СПб.: Типография П. П. Сойкина, 1893. – 360 с.
2. Пестржицкий А. Л. Об адвокатуре у римлян, во Франции и в Германии. – М.: В Университетской типографии (Катков), 1876. – 126 с.
3. Стоянов А. История адвокатуры у древних народов. – Харьков: Университетская типография, 1856. – Вып.1. – 141 с.
4. Цуков Е. А. Философские аспекты правозащитной деятельности в истории государства российского. – М.: РИО «Новая юстиция», 2008. – 288 с.
5. Смирнов В. Н. Адвокатура и адвокатская деятельность / В. Н. Смирнов, А. С. Смыкалин – Екатеринбург: Проспект, «Издательский дом «Уральская государственная юридическая академия», 2010. – 196 с.